

Unudulmaz insan, görkəmli dilçi-alim

Yusif Mir Əhməd oğlu Seyidov 1929-cu ildə Naxçıvan MR Şəhər rayonunun Yengicə kəndində kəndli ailəsində anadan olmuşdur. Orta təhsilini həmin kənddə almış, sonra Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstitutunun tarix-filologiya fakültəsini, 1952-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini bitirmiş. Azərbaycan dilçiliyi üzrə aspiranturada saxlanılmışdır. 1956-ci ildə namızedlik, 1966-ci ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə etmiş, dosent (1961), professor (1967) elmi adlarını almış və bütün həyatını BDU ilə bağlamışdır.

Əlli illik səmərəli pedagoji fəaliyyəti ilə yanaşı, gərgin elmi axşarıları onu Azərbaycan dilçilik məktəbinin ön sırasına çıxarmış, öz həmkarları arasında ona dərin hörmət və nüfuz qazandırmışdır. Respublika Dövlət mükafatı laureati (1974), Əməkdar elm xadimi (1999) Yusif Seyidov Azərbaycan dilçiliyinin və praktik Azərbaycan dilinin irili-xirdalı müxtəlif məsələlərinə həsr olunmuş 200-ə qədər elmi məqalənin, 30-dan çox sanballı monoqrafiya və dərsliyin müəllifidir. Həlledici cəhət isə bu əsərlərin mezzmun və mündəricə baxımından yeniliyi və orijinallığı, onlarda qaldırılan yeni problemlər, həmin problemlərin inandırıcı faktlara istinadən nəzəri mühakimələr fonda həll edilmiş, əməli tətbiq yollarının göstərilmesi, bir çox elmi müddəaların təlim və tədris üsullarının ilk dəfə müəyyənləşdirilməsidir.

Y.Seyidovun elmi yaradıcılığının əsas tədqiqat obyekti Azərbaycan dilinin sintaktik quруlusuđur. O, Azərbaycan dilinin sintaksisinin bütün vahidləri, onların arasındaki əlaqə və münasibətlər haqqında fikrini demiş, ən maraqlı və mübahisəli məsələlərin həlline can atmış, öz tədqiqatlarında sintaktik hadisə və amillərin dərin elmi şərhini vermişdir.

Onun ilk irihəcmli əsəri 1956-ci ildə tamamladığı "Azərbaycan dilində feili bağlama tərkibləri" adlı monoqrafiyadır. Bu əsərdə və bir sıra məqalələrinde türkologiyada tərkib və budaq cümle məsələsində üç fikir mövcud olduđunu müəyyənləşdirilmiş, həmin bölgü etibarlı istinad mənbəyi kimi dilçilikdə istifadə olunmaqdır.

Y.Seyidov tərkiblərin budaq cümle kimi izah edilməsinin obyektiv və subyektiv səbəblərini açıb göstərmüş: qeyri-predaktiv konstruksiyalar olmaqla, budaq cümlələrin qrammatik sinonimləri kimi çıxış etdiyini elmi cəhətdən əsaslandırmış, tərkiblə budaq cümənin oxşar və fərqli cəhətlərini müəyyənləşdirmiş və göstərmüşdür ki, onların eyniləşdirilməsi nəticə etibarile, dil ilə təfəkkürü, cümle və fikri, forma və məzmunu eyniləşdirmək deməkdir.

Dilçilikdə sintaktik əlaqələrin elmi əsaslarla geniş tədqiqi Y.Seyidovun adı ilə bağlıdır. O, tabesizlik və tabelilik əlaqələrinin bütün sintaktik vahidlər üzrə təzahür hallarını müəyyən etmiş tabelilik əlaqələrinin xüsusiyyətləri və ehətə sahələri barədə yeni fikirlər irəli sürmüştür, sintaktik əlaqələrlə bağlı olan bir sıra başqa linqvistik məsələləri müəyyənləşdirmiş, bu əsasda cümlənin şəxsə görə növlərinin formallaşma sistemini vermişdir.

1950-ci illərin ortalarından başlayaraq Y.Seyidov qrammatik cəhətdən cümle üzvləri ilə əlaqədar olmayan sözlerin tədqiqi ilə məşğul olur və tədqiqatının neticələrini eyni adlı kitabında ümumileşdirək türkologiya fonunda yeni söz deyir.

Y.Seyidovun cümle problemine aid tədqiqləri xüsusi ehəmiyyətə malikdir. Onun bu sahədəki araşdırmlarında cümlənin ənənəvi tərifi açıqlanır, ən böyük nitq vahidi olmaq etibarilə onun mahiyyəti, əsas əlamətləri aydınlaşdırılır. Tədqiqatçı, dilçilikdəki ümumi qənaətdən fərqli olaraq, müəyyən etmişdir ki, türk dillərində adlı cümlələr mübtədə əsasında formallaşdırıcı kimi, xəbərin kütlesi əsasında da formallaşdırılır.

Y.Seyidovun "sintaktik" yaradıcılığının zirvesini onun ayrı ayrı məqalələrində və kitablarında, bütöv halda isə "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" monoqrafiyasında əksini tapan tədqiqatları təşkil edir. Bu əsərə görə Yusif Seyidov türkologiyada sintaksis problemlərin ən görkəmli tədqiqatları sırasına daxil edilir (Bax: Конов А.Н. Современное тюркское языкоzнание в СССР, "Вопросы языкоzнания", 1977, səh. 17). Y.Seyidovun bu monoqrafiyasında qədim hind, yunan dilçiliklərindən başlamış ötən əsrin 60-ci illərinə qədər söz birləşmələri haqqında elmi fikir və müləhizələrin ardıcılı və yığcam xülasəsi verilmişdir. Müəllif yunan filosoflarının sözlerin əlaqələnməsi — söz birləşmələri barədə ibtidai baxışlarında işıqlı cəhətləri açıb göstərmüş, müasir filosofların bu problemlə əlaqədar fikirlərini təhlil etmişdir.

Əsərdə söz birləşmələrinin dil sistemindəki yeri müəyyənləşdirilmiş, onların digər nitq vahidləri ilə oxşar və fərqli cəhətləri izah olunmuşdur. Burada sintaqm haqqında məlumat dilçiliyimiz üçün tam

yeni idi. Müəllif sonralar da "sintaqm" mövzusuna qayıtmış və "Çoço sintaqm?" əsərini yazmışdır. Cəm ona otličačetsya ot slavisticheskoye sintaksosemu?" məqaləsini yazmışdır. Bu kitabında müəllif yenidən sintaktik əlaqələri məsəlesi üzərinə qayıdır və onlara yeni aspektlər — söz birləşməsi mövqeyindən nəzər salır: söz birləşmələrinin, bir qayda olaraq, tabelilik əlaqəsi əsasında ya-

randığı haqqındaki dilçilik baxışını təsdiq etmək

bərabər, təbəsizlik əlaqəsi ilə də əmələ gəldiyini qeyd etibarilə əsaslandırır. Müəllif söz birləşmələrinin mövcud təsnifatını nəzərdən keçirir, söz birləşmələri haqqında sintaktik telimin hüdudlarını müəyyən edir: Türkologiyada söz birləşmələrinin ənənəvi izahindan xeyli kənarə çıxaraq, ismi birləşmələrin təyini söz birləşmələrindən ayrılan bir sıra yeni növlərini təpib, feili tərkiblərindən fərqlənən telimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M.Seyidov burda olduğu kimi, başqa əsərlərində də müasir Azərbaycan dilinin sinxron təhlilini məhdud yaradıcılıq əsasında təlimin istiqamətini müəyyən edir, bu birləşmələrin ilk və müfəssəl təhlilini verir. Əsərdə dilimizin tarixinə, başqa türk dillərinin faktlarına tez-tez müraciət edilir, müqayisələr aparılır və nəzəri neticələr çıxarılır. Bütün bunlar "Azərbaycan ədəbi dilində söz birləşmələri" kitabının ümumi dilçilik istiqamətini şərtləndirir və onun ümumtürkoloji ehəmiyyətini xeyli artırır. Y.M